

УДК 342.56.

DOI: 10.15587/2523-4153.2020.200169

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Е. Г. Ханасва

Стаття присвячена конституційним засадам судової влади в Україні. Згідно статті 6 Конституції України державна влада в Україні поділена на три основні гілки - законодавчу, виконавчу і справедливу. Для кожної з цих галузей існує відповідна система засад і принципів, що визначають їх суть, особливості організації та функціонування державного механізму. Відповідні з них, грають ключову роль для судової влади в Україні. Даний підхід важливий для реалізації головної мети національної судової системи - надання кожній людині можливості реалізувати своє право на справедливий судовий розгляд на основі верховенства закону.

Розглядаючи питання, які піднімаються у статті, перш за все необхідно звернути увагу на сутність понять «основи» і «принцип» як конституційних категорій. Слід зазначити, що ці поняття мають однакове значення для вираження основних ідей і керівних вказівок щодо організації та функціонування всіх основних конституційно-правових інститутів в Україні. Концепція визначення конституційних основ правосуддя в Україні з урахуванням зазначених позицій виражається доцільністю закріплення за відповідною категорією в положенні ст. 129 Конституції України, яка є базовою нормою в системі засад і принципів судової влади, має правовий вплив на відображення і конкретизацію в законах і процесуальних кодексах України.

В даний час питання конституційних основ правосуддя в Україні та їх впливу на судову систему присвячено значну кількість досліджень у галузі науки конституційного права України. Відповідна тенденція і актуальність питання про конституційні засади правосуддя обумовлена постійним розвитком конституціоналізму та процесом реформування судової системи в Україні. Однак необхідно зробити висновок, що конституційні основи судової влади, які представлені в ст. 129 Конституції України, є правовим базисом основ і принципів правосуддя в Україні, які визначають організацію та функціонування судової влади на конституційному рівні, а також є конституційними гарантіями захисту прав та інтересів у судовому процесі

Ключові слова: конституційні засади судочинства в Україні, конституційні засади та принципи, загальне судочинство, судова влада

Copyright © 2020, E. Khanaeva.

This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

1. Вступ

Відповідно до ст.6 Конституції України державна влада розподіляється на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади, які при здійсненні покладених на них повноважень повинні неухильно дотримуватися конституційно-правових норм та положень вітчизняного законодавства [1]. Важливим для кожної з трьох зазначених гілок влади є існування системи конституційних засад та принципів, якими визначається основні аспекти їх формування та функціонування відповідно до сучасних світових демократичних стандартів. Особливого значення у відповідних умовах набуває закріплення у Основному Законі засад реалізації судочинства в Україні, які у загальному розумінні є керівними ідеями та базисом для ефективної побудови судової системи, окреслення гарантії здійснення правосуддя та виконання судьями професійних обов'язків, а що найголовніше – надання можливості кожній особі в рамках Конституції та законів України забезпечити захист власних прав та інтересів, а також можливість держави захищати власні інтереси в рамках усього суспільства.

2. Літературний огляд

Загальновизнані роботи щодо проблематики конституційних засад судочинства належать авторству А. М. Колодія [2], І. В. Марочкіна, О. В. Скрипнюка [3], Ю. М. Тодикі, В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка та інших. У зазначених дослідженнях підіймалися теоретичні аспекти конституційно-правової сутності засад судочинства України, їх роль у формуванні правосуддя, а також вплив на існуючі конституційно-правові відносини в цілому у практичній площині.

Розглядаючи актуальність питання конституційних засад судочинства доречним буде згадати деякі з останніх наукових праць вітчизняних вчених-правників за останні роки. Серед відповідних, необхідно відзначити наступні вагомі наукові праці: В.В. Городовенка щодо питання принципів судової влади в Україні та їх ролі у функціонуванні судочинства (2012 р.) [4], Р. В. Міліціанова

в контексті визначення принципу змагальності як основної конституційної засади судочинства в Україні (2015 р.) [5], Я. В. Нестор щодо характеристики конституційних принципів судочинства (2018 р.) [6], С. В. Нечипорук щодо оцінки конституційних засад організації та функціонування судової влади в Україні (2010 р.) [7].

Разом з тим, враховуючи існуючі теоретичні підходи щодо конституційних засад у вітчизняній доктрині конституційного права України необхідно вказати на необхідність проведення оцінки впливу засад судочинства у ракурсі конституційної категорій, які є основоположними ідеями що представлені нормами Основного Закону України в рамках вираження організаційних та функціональних питань судової влади в Україні. Відповідне продиктоване важливістю конституційних норм в аспекті їх впливу на основні інститути держави та функціонування механізму держави, особливостям розвитку вітчизняного конституціоналізму та напрямків реформування судової влади та керівних положень щодо здійснення судочинства в Україні.

В даному розділі статті необхідно надати критичний аналіз досліджень інших вчених (з посиланнями на ці дослідження) з даної проблематики та виділити «нішу», що не була зайнята іншими вченими. Це аргументує актуальність проведеного дослідження та обґрунтує поставлену мету.

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є визначення генези конституційних засад судочинства та їх впливу на загальну систему засад судочинства в Україні на основі існуючих теоретичних концепцій та підходів та чинних положень Конституції та процесуального законодавства України.

Для досягнення мети були поставлені такі задачі:

1) Надати правову оцінку понять «засада» та «принцип» як конституційних категорій, визначити особливості їх вираження у Основному Законі – Конституції України, а також визначити характерні спільні та власні риси, які закріплюються в межах розуміння конституційної засади та конституційного принципу.

2) Навести конституційно-правову характеристику підходів щодо окреслення саме конституційних засад судочинства, передбаченого ст.129 Конституцією України, вплив відповідної конституційної норми на основи правосуддя в цілому та обґрунтувати її як базис для вітчизняного законодавства України в сфері реалізації судочинства.

4. Конституційні засади судочинства в Україні

Розглядаючи сутність конституційних засад судочинства в Україні першочергово необхідно приділити увагу на необхідність окреслення змісту понять «засада» та «принцип». У сучасній науковій літературі та особливостях нормативного закріплення в сфері конституційного права, процесуальних галузях права та проблематики судоустрою в Україні, застосування даних понять розглядається рівноправним для вираження основних ідей реалізації судочинства в нашій державі. Разом з тим, відповідні поняття у якості конституційних категорій потребують свого розмежування, оскільки вони не є тотожними в силу свого змісту.

Звертаючись до академічного тлумачного словника української мови, категорію «засада» необхідно розуміти як певну основу чогось, те головне на чому ґрунтується чи базується щонебудь [8]. Тобто засада за своєю сутністю являється певною керівною ідеєю будь-якої теорії, погляду або системи, яка створює функціональні напрямки для її логічного обґрунтування та подальшого розвитку або функціонування. Р. В. Міліціанов при дослідженні проблематики змагальності у якості основної конституційної засади судочинства визначав, що засада є кінцевою метою та напрямком діяльності, яка окреслює загальні межі узгоджених закономірних дій, правил поведінки та принципів. Конституційно-правові засади у поєднанні з галузевими процесуальними принципами судочинства в Україні забезпечують визначення суспільних відносин та є основою їх стабільності [5, с. 70].

В свою чергу поняття «принцип» (від лат. *principium* - начало, основа) у якості наукової та філософської категорії необхідно розглядати у двох напрямках:

1) першопочаток, те що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії та науки;

2) внутрішні переконання людини, ті практичні та моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті та різноманітних ситуаціях [9, с. 519].

Відповідне визначення характеризує поняття «принцип» у якості накоплених знань та ідей, якими особа, суспільство чи держава можуть апелювати при оцінці певного завдання, окреслювати можливість досягнення відповідних результатів задля його вирішення та отримання відповідної мети.

Принцип як конституційна категорія характеризується закріпленням основних, фундаментальних напрямів, правил розвитку визначаючи основні правові цінності, які обумовлені потребами розвитку особистості, громадянського суспільства та розбудови правової держави.

Враховуючи важливість принципів для конституційного права України та його основних інститутів, А. М. Колодій пропонує окреслювати наступні ознаки принципів права: вони є нормативно закріплені, загальнообов'язковими, об'єктивно зумовленими історичними і ідейно-політичними категоріями; їх соціальними функціями є регулювання та охорона суспільних відносин; вони являються самостійною юридичною категорією [2, с. 27].

В свою чергу, С. В. Нечипорук застосовує поняття «конституційні засади (принципи) організації та функціонування судової влади» у якості поєднання змісту категорії «засада» та «принцип», характеризуючи їх як фундаментальні положення Основного Закону держави, що визначають основи організації судової влади (зокрема, побудови системи судових органів, статусу та повноважень представників судової влади тощо), а також здійснення її безпосередніх функцій (тобто змісту, порядку і процедури здійснення судочинства) [7, с. 77].

На нашу думку необхідно погодитися з даним підходом щодо визнання рівності у застосуванні понять «засада» та «принцип» у якості їх використання у нормативному закріпленні конституційних основ судочинства в Україні у зв'язку з окресленням в кожній з них головних ідей та загальних функціональних підходів його реалізації.

Разом з тим, аналізуючи поняття «засада» та «принцип» у якості конституційних категорій щодо закріплення основних положень та ідей реалізації судочинства в Україні, необхідно зробити висновок, що закріплення у ч. 2 ст. 129 Конституції України саме визначення «основних засад судочинства» виражає базовий характер відповідних приписів Основного Закону та встановлює правові вектори гарантій розвитку та функціонування судової влади в Україні, які повинні застосовувати керівні ідеї конституційних принципів як у питаннях прав та свобод людини та громадянина, інтересів держави та положень щодо механізму державної влади.

Зазначене розуміння можна порівняти з твердженням В. В. Городовенка що принципи судової влади – це загальні правові положення, що відображають функціональне призначення суду в суспільстві, сприяють досягненню завдань, які стоять перед ним, окреслюють структурну побудову судової системи і процедури відправлення правосуддя. Вони прямо закріплені в конституційних та інших нормативних актах або впливають із їх змісту та правової природи самої судової влади. Водночас необхідно приділити увагу, що Розділ VII «Правосуддя» Конституції України передбачає закріплення основ системи загальної юрисдикції судової влади в конституційних принципах судоустрою (ст. 125 Конституції України), конституційних принципах статусу судді та організації суду (ст.124; ст.127 Конституції України) конституційних засад судочинства (ст.129 Конституції України) [4, с. 10; 23–24; 51–52/1].

На думку О.В. Скрипнюка, дотримання конституційних засад судочинства в Україні сприяє авторитету судової влади у суспільстві та визначає ступінь розвитку демократизму та судочинства серед інших держав світу [3, с. 541].

Також важливо розуміти, що для окремої спеціальної юрисдикції судової влади – Конституційного Суду України, передбачена окрема система засад та принципів конституційного судочинства, яка відповідно до ч.2 ст.147 Конституції України та ч.1 ст.2 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р., яке реалізується на основі верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обгрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень та висновків [1, 10]. Відповідне пояснюється специфікою діяльності вітчизняного органу конституційного судочинства, основною метою котрого є забезпечення охорони конституційних норм у формі перевірки відповідності законодавства Конституції України та здійснення її офіційного тлумачення.

Таким чином, наразі система засад та принципів судочинства в Україні складається з наступних складових та ієрархічно побудованих трьох ланок, які включають в себе: конституційні засади, які представлені у Конституції України; загальні засади та принципи судочинства, які закріплені в Законі України «Про судоустрій та статус суддів України» від 07.07.2010 р.; процесуальні засади та принципи судочинства.

Конституція України закріплює в ст.129 наступні конституційні засади судочинства: незалежність суддів та дотримання ними верховенства права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення; обов'язковість судового рішення; кількісний склад суддів (одноособовий, колегіальний) та участь суду присяжних [1].

Загальні засади та принципи судочинства в Україні представлені у ст.ст.6 – 15 Закону України «Про судоустрій та статус суддів України» від 07.07.2010 р. Деякі з відповідних норм не є представленими в положеннях ст. 129 Конституції України, але зазначені положення законодавства не конкурують з нею, а навпаки перебувають у органічній єдності з конституційними основами засад та принципів судочинства та виражаються зі змісту та керівних ідей Основного Закону [11].

Ч.3 ст. 129 Конституції України передбачає невичерпаність засад та принципів судочинства, що дає можливість встановлювати у нормах відповідних процесуальних правових кодексах галузевого судочинства та інших законодавчих актах окремі засади та принципи судочинства, які конкретизують зміст норм Конституції України в залежності від специфіки розгляду справи та конкретних етапах судового провадження. Своє процесуальне відображення вони мають у п.3 ч.2 ст.2 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. [12], п.3 ч.2 ст.2 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р.[13], ч.3 ст.2 Господарського процесуального кодексу України від 06.11.1991 р.[14], ч.1. ст.7 Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 р. [15].

Я. В. Нестор пояснює відповідне у якості фундаментальності конституційних засад судочинства в аспекті забезпечення режиму єдності, законності та верховенства права в рамках організації та функціонування судової влади в Україні, а також свого роду вдосконалення конституційного, судоустрійного та процесуального законодавства [6, с. 84–85]. Іншими словами, зазначені конституційні засади судочинства забезпечується основи формування та функціонування судової влади в Україні. Необхідно також зазначити, що конституційні засади судочинства перебувають під впливом процесів розвитку конституціоналізму та проведення судової реформи в Україні.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Конституційні засади принципи судочинства відображають собою основні ідеї та мету реалізації судочинства в Україні, які характеризують особливості його організації та встановлені керівних напрямків для суду здійснення покладених повноважень у рамках загальної юрисдикції в Україні, є гарантіями дотримання прав та свобод, людини та громадянина в ході судового процесу, забезпечують можливість кожному відстоювати свої інтереси в судовому порядку, можливості об'єктивного розгляду питання та вирішення судового спору у відповідності до встановленого порядку процесуальним законодавством, норми якого конкретизують положення конституційних засад судочинства.

Водночас необхідно зазначити, що конституційні засади судочинства в Україні перебувають під впливом процесів розвитку вітчизняного конституціоналізму та процесів реформування судової влади та судочинства, що визначає актуальність проведення подальших теоретичних досліджень та вдосконалення практики реалізації конституційних засад судочинства.

6. Висновки

Таким чином за результатами дослідження, необхідно зробити наступні висновки:

1. Сутність конституційних засад та принципів визначається у нормативному закріпленні в Конституції України основоположних ідей та напрямків функціонування головних інститутів держави, складових механізму державної влади та керівних підходів визначення самого значення держави та державної влади. Водночас у рамках розгляду впливу конституційних засад та принципів у рамках функціонування судової влади в Україні необхідно вказати, що межах окреслених конституційних норм, їх можна розподілити на три головні групи: конституційні принципи правосуддя; конституційні принципи статусу суду та судді; конституційні засади судочинства в Україні. У свою чергу, саме конституційними засадами судочинства визначається основоположні риси реалізації повноважень суду та гарантії реалізації особою можливості захисту прав та інтересів під час судового провадження та окреслює на ґрунтовному рівні її процесуальні права та обов'язки.

2. Конституційні засади судочинства в Україні являються базисом для усієї відповідної системи засад (принципів) загального судочинства. Необхідно враховувати, що на розвиток відповідних конституційних засад визначається вплив розвитку вітчизняного конституціоналізму та окремі аспекти вдосконалення положень Основного Закону. Також важливо зазначити, що законодавчі акти та процесуальні кодекси України в сфері судочинства забезпечують конкретизацію конституційних засад судочинства з урахуванням специфіки галузевої юрисдикції вітчизняного судочинства.

Література

1. Конституція України: Закон № 254к/96-ВР. 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-ВР>
2. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
3. Скрипнюк О. В. Конституційне право України: підруч. Київ: Ін Юре, 2010. 672 с.
4. Городовенко В. В. Принципи судової влади: монографія. Харків: Видавництво «Право», 2012. 447 с.
5. Міліціанов Р. В. Правова природа конституційних засад судочинства // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2014. № 1137 (18). С. 69–72.
6. Нестор Я. В. Конституційні принципи здійснення судочинства в Україні: дис. ... канд. юр. наук. Київ, 2018. 225 с.
7. Нечипорук С.В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії та практики): дис. ... канд. юр. наук. Чернівці, 2010. 225 с.

8. Академічний тлумачний словник української мови у 11 томах / ред. Білодід І. К. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua>
9. Філософський енциклопедичний словник / ред. Шинкарук В. І. Київ: вид. «Арбіс», 2002. 751 с.
10. Про Конституційний Суд України: Закон України № 2136-VIII. 13.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
11. Про судоустрій та статус суддів України: Закон України № 2453-VI. 07.07.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>
12. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України № 2747-VI. 06.07.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
13. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України № 1618-IV. 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
14. Господарський процесуальний кодекс: Закон України № 1798-XII. 06.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
15. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України № 4651-VI. 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Received date 14.01.2020

Accepted date 12.03.2020

Published date 31.03.2020

Ханаєва Ельвіра Гаджійвна, аспірант, Відділ проблем цивільного, трудового та підприємницького права, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, Україна, 01601
E-mail: Elvira.khanaeva22@gmail.com